

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ملی دانشجویان دختر دانشگاه قم

عباس حبیب زاده^۱
صغری قربانی^۲
سیده عاطفه موسوی افضل^۳
زهرا مرادی نجف آبادی^۴

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش مطالعه تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ملی دانشجویان دختر دانشگاه قم بود. **روش:** پژوهش توصیفی از نوع علی - مقایسه‌ای بود. جامعه آماری شامل ۲۴۲۰ دانشجوی دختر دانشگاه قم بود که تعداد ۳۳۵ نفر از آن‌ها با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه هویت ملی لطف آبادی با پایایی ۰/۹۲ بود. داده‌ها با استفاده از روش‌های تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) و مقایسه دو میانگین مستقل (T) تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد که بین هویت ملی دانشجویان با توجه به سال ورود تفاوت معناداری وجود دارد و در سایر متغیرها مانند دانشکده محل تحصیل، وضعیت سکونت، وضعیت تأهل و سن تفاوت معناداری وجود ندارد. **نتیجه‌گیری:** در مجموع به نظر می‌رسد هویت ملی تحت تأثیر متغیرهای آموزشی، فرهنگی و اجتماعی محیط دانشگاه است و به همه آن‌ها باید توجه شود.

واژگان کلیدی: تحصیلات دانشگاهی، هویت ملی، دانشجویان دختر، دانشگاه قم.

دریافت مقاله: ۹۳/۰۷/۱۳؛ تصویب نهایی: ۹۴/۰۳/۰۷.

۱. عضو هیات علمی دانشگاه قم (نویسنده مسئول) / آدرس: قم، بلوار الغدیر، دانشگاه قم / شماره: ۰۲۵۳۲۸۵۴۹۷۰

Email: Habibzade2008@yahoo.com

۲. دانشجوی رشته علوم تربیتی دانشگاه قم.

۳. دانشجوی رشته علوم تربیتی دانشگاه قم.

۴. دانشجوی رشته علوم تربیتی دانشگاه قم.

الف) مقدمه

تلاش برای هویت‌یابی، از سپیده دمان جامعه بشری همواره سرچشمه معنا برای انسان‌ها بوده است (کاستلز، ۱۳۸۵). این موضوع در دوران نوجوانی و جوانی که فرد در صدد پاسخگویی به پرسش حساس و سرنوشت‌ساز «من کیستم؟» است از اهمیت بیشتری برخوردار است. پرسشی که پاسخگویی به آن می‌تواند جایگاه فرد را در عرصه زندگی تعیین نماید و جهت‌گیری فرد در طول زندگی، چه در عرصه فردی و چه در عرصه اجتماعی، را روشن سازد و با توجه به هویت شکل گرفته، به رفتار و اعمال و افکار فرد رنگ و بوی ویژه‌ای ببخشد. هویت در ابعاد مختلف شرط لازم زندگی است و انسان نخواهد توانست بدون داشتن چارچوبی برای تعیین هویت خود، به صورت مناسبی زندگی کند و به شکلی معنادار و پایدار با دیگران ارتباط برقرار کند (احدی و جمهری، ۱۳۸۵).

یکی از انواع هویت که امروزه با توجه به تغییرات پُرشتاب دنیای قرن بیست و یکم و مفاهیمی مانند جهانی شدن یا دهکده جهانی مورد توجه قرار گرفته، هویت ملی است. این پدیده به دلیل نقش تعیین‌کننده‌ای که در حوزه فرهنگ، اجتماع، سیاست و حتی اقتصاد دارد مهم‌ترین، فراگیرترین و مشروع‌ترین سطح هویت در کلیه نظام‌های اجتماعی است. در جامعه سنتی وجود پیوند تنگاتنگ بین فضا، زمان و فرهنگ با محل و سرزمین معین، این نیازهای هویتی را به خوبی تأمین می‌کرد و انسان‌ها در درون دنیاهای اجتماعی کوچک، محدود، پایدار و منسجم خود به هویت و معنای مورد نیاز خود به آسانی دست می‌یافتند. ولی فرایند جهانی شدن با پاره کردن این پیوند و نفوذپذیر کردن مرزهای مختلف زندگی اجتماعی، این نیازها را به شدت متزلزل و حتی نابود کرده است. تحت تأثیر این دگرگونی‌های بنیادی، امکان هویت‌یابی سنتی نیز بسیار کاهش می‌یابد و نوعی بحران هویت پدیدار می‌شود (گل محمدی، ۱۳۸۱).

هویت ملی به وحدت ملی و همبستگی همگانی کمک می‌کند و این امر به نوبه خود در تقویت حس اصالت و روحیه سرسختی و پایداری جوامع مؤثر است و در نتیجه بهزیستی و سلامت روانی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بریدگی از هویت ملی به احساس بی‌ریشگی می‌انجامد. پژوهش شریفی، شکرکن، احدی و مظاهری (۱۳۸۸) و روبرتنز^۱ و همکاران (۱۹۹۹) نشان داد که بین هویت ملی و دینی و مؤلفه‌های سلامت روانی همبستگی معناداری وجود دارد (به نقل از غضنفری، ۱۳۸۲). طبق نظر فینی^۲ (۱۹۹۰) نوجوانانی که به کاوش درباره ملیت و قومیت خودشان پرداخته‌اند و معنای روشنی از آن دارند، سازگاری کلی بهتری نسبت به نوجوانانی دارند که معنای روشنی از قومیت و ملیت خود ندارند.

---

1. Castells
2. Rubertens
3. Phiney

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ... ♦ ۲۲۳

با توجه به اهمیت هویت ملی، نظام‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جوامع به دنبال تقویت و تحکیم این امر مهم هستند. بدین منظور همه کشورهای آن را به عنوان مقوله مهم و اساسی، یکی از کارکردهای نظام آموزشی به حساب می‌آورند و انتظار دارند که مدارس و دانشگاه‌ها به پرورش این امر مهم در کنار سایر اهداف همت گمارند. بررسی‌های انجام شده در کشورهای موفق از نظر هویت ملی، نشانگر این است که آموزش و پرورش به طور اعم و آموزش عالی به طور اخص در این امر موفق بوده‌اند. در این راستا آموزش عالی از طریق برنامه‌های درسی و فضای فرهنگی دانشگاه هم می‌تواند در ارتقای هویت ملی و هم در صورت کم توجهی در تضعیف آن نقش اساسی ایفا نماید.

نظام آموزشی، به خصوص دانشگاه، یک نهاد پیچیده فرهنگی است که به انتظام بخشی اخلاقی و اجتماعی جامعه کمک می‌کند و در جهت بهبود کیفیت زندگی و حفظ پویایی و نشاط در جامعه برای خود مسئولیت‌هایی قائل است. در همین راستا، بر کسی پوشیده نیست که توجه به هویت ملی در نظام تعلیم و تربیت می‌تواند نتایج ارزشمندی در زندگی فردی داشته و منجر به اثرات اجتماعی و فرهنگی قابل توجهی شود که مواردی مانند تکامل فردی، خودباوری، اعتماد به نفس، همدلی، همبستگی ملی و گروهی، تعهد و مسئولیت‌پذیری، ترجیحات ملی، افتخار به فرهنگ خودی و مقابله بانفوذ فرهنگ بیگانه از جمله نتایج مشهود آن است. لذا لازم است نظام‌های آموزشی به ویژه آموزش عالی به عنوان مهمترین عامل توسعه پایدار از طریق یک برنامه مدون علمی به این مهم همت گمارند (جمشیدی کوهساری و میرشاه جعفری، ۱۳۸۷).

تحقیقات نظری و تجربی متعدد نشان داده‌اند که نظام هویتی ایرانیان در یکصد سال گذشته دچار چالش‌ها و آسیب‌های جدی شده است. فرایندهای نوسازی و تجدید جامعه ایران را در معرض ارزش‌ها و ویژگی‌های فرهنگی جدید قرار داده و روند جهانی شدن در دهه‌های اخیر بر دامنه و حدت مسائل افزوده است (حاجیان، ۱۳۸۸). در سال‌های اخیر تقابل زندگی مدرن با سنت‌های بومی چنان روند شتاب آلودی به خود گرفته که فرصت جایگزینی فرهنگی و شکل گرفتن ساختارها و نهادهای منطبق بر مقتضیات زمانی را سلب کرده است. به طوری که افراد جامعه و به خصوص نوجوانان و جوانان دشوارترین شرایط را از لحاظ اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری تحمل می‌کنند و با نوعی نابهنجاری و یا حتی بی‌هنجاری دست به گریبانند که نتیجه آن بروز بحران هویت است (صالحی امیری، نوبخت حقیقی و ذره پرست ملک زاده، ۱۳۹۳).

یکی از نمودهای بحران هویت ملی در پدیده مهاجرت نخبگان و دانش‌آموختگان دانشگاهی پدیدار می‌شود. پدیده مهاجرت نخبگان در ایران از گذشته وجود داشته اما در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ شمسی این روند شتاب فراوانی گرفته است. بسیاری از دارندگان مدال المپیادهای کشور و صاحبان رتبه‌های یک و دورقمی کنکور سراسری نیز جذب کشورهای توسعه یافته شده‌اند. آمارهای صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهد طی دهه ۸۰ شمسی ۱۵۰ تا ۱۸۰ هزار فارغ‌التحصیل دانشگاهی از ایران خارج شده‌اند که نسبت به جمعیت کشور در بین ۹۱ کشور جهان، ایران از این نظر در صدر قرار دارد. یکی از عوامل شدید شدن مهاجرت نخبگان ایجاد فرهنگ مهاجرت در دانشگاه‌ها و از عوامل مهم عدم مهاجرت یا بازگشت نخبگان احساس

تعلق به خانواده و وابستگی‌های عاطفی و آموزش‌های فرهنگی در حین تحصیل در داخل و احساس مسئولیت درباره میهن و مردم کشور است (فرتوک زاده و اشرفی، ۱۳۸۸). در این باره گلاسر^۱ (۱۹۷۸) نشان داده است که تعهد نسبت به بازگشت به کشور خود در بین متخصصان فنی یا دانش‌آموختگانی بسیار قوی است که حس میهن‌دوستی از ویژگی‌های بارز آن‌ها در بیشتر کشورهاست.

درباره عوامل مؤثر بر هویت ملی دیدگاه‌های مختلفی ارائه شده است که از یک دید کلی به سه سطح فردی، میانه و کلان تقسیم می‌شوند که در این پژوهش از سطح میانه به یکی از عوامل مهم که نظام آموزش دانشگاهی می‌باشد نگریسته شده است. در ادامه به توضیح مختصر هر دیدگاه اشاره شده است. دسته اول که به سطح فردی مشهورند و گلاسر در این دسته قرار می‌گیرد، به عوامل فردی توجه بیشتری دارند. آن‌ها معتقدند که هویت فرد در جنبه‌های مختلف، تحت تأثیر تصویر فرد از خودش است که این تصویر تمام ویژگی‌های فردی را در بر می‌گیرد و جزء لاینفک زندگی هر انسانی از لحظه تولد تا مرگ می‌باشد (شفیع‌آبادی، ۱۳۹۰).

دسته دوم که به سطح میانه معروفند عوامل اجتماعی از قبیل خانواده، گروه‌های اجتماعی و نظام آموزشی را دارای سهم بیشتری در تشکیل هویت ملی می‌دانند. واین و وایت^۲ (۱۹۹۷) معتقدند که هویت اجتماعی در متن پاره‌ای از تجربیات زندگی، خانواده و منابع اجتماعی ساخته می‌شود. پیروان این دیدگاه معتقدند که اگرچه شخصیت هر فرد به وسیله تعامل شکل می‌گیرد ولی ساخت‌های اجتماعی تعامل را شکل می‌دهند. ایجاد تعاملات عام شخصیتی باعث ایجاد نظم اجتماعی و در نهایت، از طریق احساس تعلق به جمع به تثبیت هویت ملی و انسجام اجتماعی می‌انجامد. همچنین اعتقاد دارند که نظام آموزشی سبب تجانس فرهنگی می‌شود و قواعد مشترکی را برای تعاملات اجتماعی فراهم می‌کند که عمل به این قواعد مشترک موجب تعهد ملی یا تشکیل و تقویت هویت ملی می‌شود (رزازی فر، ۱۳۷۹).

دسته سوم که به سطح کلان مشهورند اعتقاد دارند که تحولات سیاسی درون‌زا به ویژه ساختار سیاسی، ایدئولوژی سیاسی، فرهنگ سیاسی، اندیشه سیاسی، بحران سیاسی و همچنین امنیت ملی نقش عمده‌ای در هویت ملی و تغییر لایه‌های آن ایفا می‌کنند (دهشیری، ۱۳۸۷).

بررسی پیشینه پژوهش نشان داد که پژوهش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده است. از جمله رحیمی نژاد و منصور (۱۳۸۰) از پژوهش خود نتیجه گرفتند که با افزایش سال‌های تحصیل از درصد دانشجویان دنباله رو کاسته و بر دانشجویان هویت یافته افزوده می‌شود ولی به طور کلی هویت ملی دانشجویان طی سال‌های تحصیل تغییر محسوسی نمی‌کند. پژوهش طالبی^۳ (۱۳۸۱) نشان داد که بین احساس هویت ملی در دانش‌آموزان ابتدایی، راهنمایی و متوسطه تفاوت معناداری وجود ندارد و تأثیر موفقیت

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ... ♦ ۲۲۵

نظام آموزشی بر شکل دهی هویت ملی مورد تأیید قرار نگرفت. پژوهش‌های پنهایمر^۱ و بارت^۲ (۲۰۱۱)، فورست^۳ و بارت (۲۰۰۱)، میهر^۴ و بارت (۲۰۰۵)، مانوک^۵ (۲۰۰۱)، دیکسون^۶ (۲۰۰۲) و تسونگ^۷ (۲۰۰۶) و سهل آبا دی^۸ (۲۰۰۲) نیز به همین نتیجه رسیده‌اند.

برخلاف تحقیقات یاد شده که بیانگر ثبات نسبی قدرت همانندسازی ملی با بالا رفتن سن هستند، ادنسور^۹ (۲۰۰۲)، طالبی (۱۳۸۱)، و ربانی، ربانی و حسنی (۱۳۸۸) در نتیجه پژوهش‌های خود بیان می‌کنند که دانش آموزان متوسطه در مقایسه با دوره‌های پایین تر از هویت ملی ضعیف‌تری برخوردارند.

رضایی، منصوری بککی و عابدینی بلترک (۱۳۹۰) در پژوهشی نتیجه گرفتند که برنامه‌درسی پنهان دانشگاه نتوانسته هویت ملی دانشجویان را تقویت نماید. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین دانشکده‌های مختلف و جنسیت افراد اختلاف معناداری وجود ندارد و تأثیر اصلی در تقویت و تضعیف هویت ملی را جو دانشگاه بر عهده دارد. مه‌رام، ساکنی، مسعودی و مهرمحم‌دی (۱۳۸۵) در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در کاهش هویت علمی دانشجویان نقش دارند. مهدوی و پیلتن (۱۳۸۸) در پایان پژوهش خود اشاره می‌کنند که هر چه میزان تعاملات عاطفی و دوجانبه بین اولیای مدرسه و دانش آموزان بیشتر شود، هویت ملی تقویت می‌گردد. علیزاده اقدم، شیرینی و اجاقلو (۱۳۸۹) از پژوهش خود نتیجه گرفتند که آموزش در تقویت شاخص‌های هویت ملی دانش آموزان مؤثر است. قادر زاده (۱۳۹۳) مشاهده کرد که جهت‌گیری دینی و ملی معلمان، عضویت در تشکلهای دانش آموزی، مشارکت در فعالیت‌های فوق برنامه، تعامل با اولیای مدرسه، یادگیری تعاملی، سنوات تحصیل تأثیر مثبت معناداری بر هویت ملی دانش آموزان دارد.

کلاندینین و کانلی^{۱۰} (۲۰۰۰) در پژوهش خود نشان دادند که تجارب دانشگاهی بر رشد هویت افراد و هویت ملی نقش مثبتی دارد. و ینگهونگ^{۱۱} (۲۰۰۲) نشان داد که تعلیم و تربیت ملی در هنگ‌کنگ توانسته هویت ملی دانشجویان را تقویت کند. گوردن و کارست^{۱۲} (۱۹۹۸) در نروژ نشان دادند که ساختار برنامه درسی تأثیرات ژرف و عمیقی بر هویت ملی دانشجویان می‌گذارد.

1. Oppenheimer
2. Barrett
3. Forrest
4. Maehr
5. Manouka
6. Dixon
7. Tseung
8. Sahlabadi
9. Edensor
10. Clandinin & Connelly
11. Wing-Hung
12. Gurdem & Karseth

کیاکجوری (۱۳۸۶) از پژوهش خود به این نتیجه رسید که علاوه بر شرایط و محیط مطلوب خانواده، شبکه ارتباطی گسترده، که در دانشجویان متأهل و اعضای انجمن‌های دانشجویی مشاهده می‌شود، نیز بر تقویت هویت ملی دانشجویان مؤثر است.

رضایی کلاتری، حسن زاده و موسوی جعفرکلایی (۱۳۹۰) به این نتیجه رسیدند که به ترتیب مؤلفه‌های شخصیت معلمان، شیوه تدریس معلمان، محتوای کتب درسی و برنامه‌های پرورشی مدارس در هویت ملی هر چهار پایه دوره متوسطه تأثیر یکسانی را دارند. ولی این تأثیر بر دختران بیشتر از پسران است. نوروزی، جنت فریدونی و مشاکلاهی (۱۳۹۳) از پژوهش خود نتیجه گرفتند که بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش آموزان با ۹۵ درصد اطمینان رابطه وجود دارد و بیشترین رابطه مربوط به متغیر تعامل معلم و دانش آموز است.

محمدبخش، حبیبی و قریشی (۱۳۹۰) و حافظ نیا، کاویانی راد، کریمی پور و طاهرخانی (۱۳۸۵) از پژوهش‌های خود نتیجه گرفتند که جهانی شدن و گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات موجب تقویت هویت محلی و قومی و تضعیف هویت ملی شده است. ایمان و روحانی (۱۳۹۲) و حبیبی، فتحی آذر و محمدبخش (۱۳۸۹) در پایان پژوهش خود نتیجه گرفتند که هویت ملی و هویت قومی، هویت اسلامی را تقویت می‌کنند و رابطه مثبتی با آن دارند و در واقع هویت رقیبی برای آن محسوب نمی‌شوند اما هویت جهانی برای هویت اسلامی و هویت قومی، هویت رقیبی به شمار می‌آید و رابطه منفی معناداری بین این دو برقرار است.

بنابراین از آن جا که دانشجویان با مظاهر و وسایل تجدد و نوسازی، جهانی شدن و اندیشه‌ها و هویت‌های جدید آشنایی و برخورد بیشتری دارند و در نتیجه بیش از دیگران در معرض تغییرات هویت ملی قرار می‌گیرند. از طرف دیگر آن‌ها نقش و جایگاه مهمی در تحولات حال و آینده جامعه پرشتاب قرن بیست و یکم ایفا می‌کنند و دانشگاه به عنوان محیطی انسان ساز در این زمینه می‌تواند و می‌بایست به طور اساسی ایفای نقش نماید و بحران‌های متعددی در این زمینه در جامعه و دانشگاه از قبیل احساس ناامیدی، از خود بیگانگی فرهنگی و بحران هویت، امید بستن به قدرت‌های بیگانه، تشدید پدیده مهاجرت نخبگان و تمایل دانش آموختگان دانشگاهی به مهاجرت، کاهش هویت‌های دینی و ملی و تمایل به الگوپذیری از خارج از کشور مشاهده می‌شود، انجام پژوهش‌هایی در این باره ضرورت می‌یابد. لذا هدف پژوهش حاضر آن است که تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ملی دانشجویان دختر، که نقش مهم‌تری در تربیت نسل آینده دارند، مورد بررسی قرار دهد. فرضیه پژوهش آن است که تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ملی دانشجویان دختر تأثیر مثبت معناداری دارد.

ب) روش

این پژوهش توصیفی از نوع علیّی مقایسه ای می‌باشد. جامعه آماری شامل تمامی دانشجویان دختر دانشگاه قم می‌شد که در سال تحصیلی ۹۱-۹۲ مشغول تحصیل بودند و تعداد آن‌ها ۲۴۲۰ نفر بود. از آن‌جا که این پژوهش در نیمسال دوم انجام گرفت و معمولاً برنامه بیشتر رشته‌ها در هفت نیمسال اجرا می‌شود فقط به دانشجویان ورودی‌های ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ دسترسی بود و بیشتر دانشجویان ورودی ۱۳۸۸ که نیمسال هشتم تحصیل شان می‌شد فارغ التحصیل شده بودند.

به منظور اجرای پژوهش با توجه به حجم جامعه و براساس جدول مورگان نمونه‌ای با حجم ۳۳۵ نفر با استفاده از روش نمونه گیری طبقه‌ای انتخاب شد که در این نمونه دانشجویان تمامی ورودی‌ها و رشته‌ها به نسبت سهم در جامعه حضور داشتند. حجم نمونه و جامعه در هر دانشکده در جدول زیر ارائه شده است.

جدول یک: توزیع فراوانی جامعه و نمونه در دانشکده‌ها

ردیف	دانشکده	حجم جامعه	حجم نمونه
۱	علوم انسانی	۷۷۴	۱۰۶
۲	الهیات	۲۹۰	۴۱
۳	مدیریت	۲۱۸	۳۱
۴	علوم پایه	۷۵۱	۱۰۵
۵	فنی مهندسی	۳۸۷	۵۲
۶	مجموع	۲۴۲۰	۳۳۵

به منظور گردآوری داده‌ها از پرسشنامه هویت ملی لطف آبادی (۱۳۸۲) استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۲۲ گویه است که ۱۴ گویه آن برای سنجش هویت ملی و ۸ گویه آن برای سنجش هویت دینی است که در این پژوهش تنها داده‌های مربوط به گویه‌های هویت ملی استخراج و تحلیل شد. این پرسشنامه روی یکصد هزار جوان ایرانی که شامل پانزده هزار دانشجو نیز می‌شده است ساخته و اجرا شده است. با استفاده از روش تحلیل عاملی، روایی ابزار و با استفاده از آلفای کرونباخ پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته است. درباره پایایی میزان آن از ۰/۸۹ تا ۰/۹۳ گزارش شده است (لطف آبادی، ۱۳۸۲؛ مهram، ساکنی و لطف آبادی، ۱۳۸۴). در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۹۲ به دست آمد.

ج) یافته ها

در این قسمت فرضیه‌های تحقیق آزمون شده و نتیجه آن‌ها گزارش می‌شود. قبل از استفاده از آزمون‌ها، مفروضات آن‌ها از جمله یکسانی واریانس‌ها و طبیعی بودن توزیع نمرات بررسی شد و این مفروضات برقرار بود. لازم به ذکر است که در برخی از موارد مجموع پاسخ‌ها با حجم نمونه مطابقت ندارد که دلیل آن مخدوش بودن یا عدم پاسخ‌دهی دانشجویان به سوالات مربوط به آن متغیر می‌باشد.

فرضیه ۱: بین هویت ملی دانشجویان دختر با توجه به سال ورود آن‌ها تفاوت معنی داری وجود دارد.

در جدول دو شاخص‌های توصیفی دانشجویان با توجه به سال ورود آن‌ها ارائه شده است. همان طوری که مشاهده می‌شود سال ۱۳۸۹ از بیشترین میانگین و کمترین انحراف استاندارد و سال ۱۳۹۰ از کمترین میانگین و بیشترین انحراف استاندارد برخوردار است.

جدول دو: شاخص‌های توصیفی هویت ملی دانشجویان با توجه به سال ورود

سال ورود	میانگین	انحراف استاندارد
۱۳۸۹	۵/۱۱۰۳	۰/۵۰۲۷۷
۱۳۹۰	۴/۹۲۷۸	۰/۶۰۵۸۵
۱۳۹۱	۵/۰۳۹۶	۰/۵۳۲۰۸

به منظور آزمون فرضیه اول از آزمون تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه (*ANOVA*) استفاده شد که نتایج آن در جدول سه قابل مشاهده است.

جدول سه: نتایج آزمون تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه (*ANOVA*) برای متغیر سال ورود

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجات آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
سال ورود	بین گروهی	۱/۹۱۶	۲	۰/۹۵۸	۳/۱۴۵	۰/۰۴۴
	درون گروهی	۹۸/۶۹۰	۳۲۴	۰/۳۰۵		
	کل	۱۰۰/۵۹۳	۳۲۶			

همان طوری که مشاهده می‌شود با میزان $F=3/145$ و $\alpha=0/044$ می‌توان نتیجه گرفت که بین هویت ملی دانشجویان با توجه به سال ورود یا نیمسال‌هایی که تحصیل کرده‌اند تفاوت معناداری وجود

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ... ♦ ۲۲۹

دارد. به بیان دیگر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بین هویت ملی دانشجویان ورودی‌های مختلف تفاوت ایجاد کرده است. بنابراین فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهشی تأیید می‌گردد.

به منظور بررسی معناداری تفاوت بین میانگین‌های هویت ملی دانشجویان ورودی‌های مختلف از آزمون تعقیبی شفه استفاده شد که نتایج آن در جدول چهار ارائه شده است.

جدول چهار: نتایج آزمون تعقیبی شفه برای بررسی معناداری تفاوت با توجه به سال ورود

سال ورود	گروه مقایسه	میانگین اختلاف	انحراف معیار	معناداری
۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۸۲۵۲/۱	۷۳۷۹/۰	۰۴۸/۱
۱۳۸۹	۱۳۹۱	۷۰۷۳/۰	۷۶۹۰/۰	۶۵۵/۱
۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۱۱۷۹/۱	۷۴۱۸/۰	۳۲۳/۱

همان طوری که مشاهده می‌شود می‌توان نتیجه گرفت که فقط بین میانگین هویت ملی ورودی‌های سال ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ با میزان $\alpha = ۰/۰۴۸$ تفاوت معناداری وجود دارد و در موارد دیگر اختلاف معنی داری مشاهده نمی‌شود. به منظور تشخیص جهت این تفاوت معنادار، پس از بررسی میانگین‌ها مشخص می‌شود که میانگین ورودی‌های ۱۳۸۹ بزرگ‌تر از میانگین ورودی‌های ۱۳۹۰ می‌باشد.

فرضیه ۲: بین هویت ملی دانشجویان دختر با توجه به دانشکده محل تحصیل آن‌ها تفاوت معنی داری وجود دارد.

در جدول پنج شاخص‌های توصیفی دانشجویان با توجه به دانشکده آن‌ها ارائه شده است. همان طوری که مشاهده می‌شود دانشکده الهیات از بیشترین میانگین و کمترین انحراف استاندارد و دانشکده فنی مهندسی از کمترین میانگین و بیشترین انحراف استاندارد برخوردار است.

جدول پنج: شاخص‌های توصیفی هویت ملی دانشجویان با توجه به دانشکده

دانشکده	میانگین	انحراف استاندارد
علوم انسانی	۵/۰۴	۰/۵۷
الهیات	۵/۱۲	۰/۴۹
مدیریت	۴/۹۷	۰/۴۸
علوم پایه	۵/۰۳	۰/۵۴
فنی مهندسی	۴/۸۴	۰/۶۲

۲۳۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۵

به منظور آزمون فرضیه دوم از آزمون تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) استفاده شد که نتایج آن در جدول شش قابل مشاهده است.

جدول شش: نتایج آزمون تجزیه و تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) برای متغیر دانشکده

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجات آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
بین گروهی	۲/۱۶۳	۴	۰/۵۴۱	۱/۷۴۶	۰/۱۳۹	
درون گروهی	۱۰۱/۲۳	۳۲۷	۰/۳۱۰			
کل	۱۰۳/۳۹	۳۳۱				

همان طوری که مشاهده می شود با میزان $f = 1/746$ و $\alpha = 0/139$ می توان نتیجه گرفت که بین هویت ملی دانشجویان با توجه به دانشکده محل تحصیل تفاوت معناداری وجود ندارد و بنابراین فرضیه صفر تأیید و فرضیه پژوهشی رد می شود.

فرضیه ۳: بین هویت ملی دانشجویان دختر با توجه به وضعیت سکونت آن‌ها تفاوت معنی داری وجود دارد.

برای مقایسه هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت سکونت آن‌ها (بومی یا غیر بومی بودن) از آزمون t برای مقایسه دو میانگین مستقل استفاده شد که نتایج آن در جدول هفت ارائه شده است.

جدول هفت: نتایج آزمون t مستقل برای مقایسه هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت سکونت

وضعیت سکونت	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	df	t	سطح معناداری
بومی	۱۹۹	۵/۰۱۵۰	۰/۵۷۷۹۷	۳۰۸	۰/۹۱۷	۰/۳۶۰
غیربومی	۱۱۱	۵/۰۷۴۶	۰/۴۹۲۱۲			

همان طوری که مشاهده می شود با میزان $t = 0/917$ و $\alpha = 0/360$ می توان نتیجه گرفت که بین هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت سکونت آن‌ها تفاوت معناداری وجود ندارد و بنابراین فرضیه صفر تأیید و فرضیه پژوهشی رد می شود.

فرضیه ۴: بین هویت ملی دانشجویان دختر با توجه به وضعیت تأهل آن‌ها تفاوت معنی داری وجود دارد.

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ... ♦ ۲۳۱

برای مقایسه هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت تأهل آنها (متاهل یا مجرد) از آزمون t برای مقایسه دو میانگین مستقل استفاده شد که نتایج آن در جدول هشت ارائه شده است.

جدول هشت: نتایج آزمون t مستقل برای مقایسه هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت تأهل

وضعیت تأهل	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	df	t	سطح معناداری
متاهل	۶۸	۴/۹۹	۰/۶۲۶	۳۱۹	۰/۵۶۶	۰/۵۷۲
مجرد	۲۵۳	۵/۰۳۳	۰/۵۳۱			

همان طوری که مشاهده می شود با میزان $t = ۰/۵۶۶$ و $\alpha = ۰/۵۷۲$ می توان نتیجه گرفت که بین هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت تأهل آنها تفاوت معناداری وجود ندارد و بنابراین فرضیه صفر تأیید و فرضیه پژوهشی رد می شود.

فرضیه ۵: بین هویت ملی دانشجویان دختر با توجه به سن آنها تفاوت معنی داری وجود دارد.

برای مقایسه هویت ملی دانشجویان با توجه به سن آنها از آزمون t برای مقایسه دو میانگین مستقل استفاده شد که نتایج آن در جدول نه ارائه شده است.

جدول نه: نتایج آزمون t مستقل برای مقایسه هویت ملی دانشجویان با توجه به سن

سن	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	df	t	سطح معناداری
کمتر از ۲۰ سال	۱۶۶	۴/۹۸۱۶	۰/۵۷۱۴۷	۳۱۶	۱/۳۳۸	۰/۱۸۲
بیشتر از ۲۰ سال	۱۵۲	۵/۰۶۴۹	۰/۵۳۶۰۱			

همان طوری که مشاهده می شود با میزان $t = ۱/۳۳۸$ و $\alpha = ۰/۱۸۲$ می توان نتیجه گرفت که بین هویت ملی دانشجویان با توجه به سن آنها تفاوت معناداری وجود ندارد و بنابراین فرضیه صفر تأیید و فرضیه پژوهشی رد می شود.

(د) بحث و نتیجه گیری

با توجه به اهمیت موضوع هویت ملی به ویژه در شرایط کنونی، یکی از وظایف مهم آموزش عالی و دانشگاه ها پرورش، تقویت و تحکیم این ویژگی در بین نسل جوان کشور است و این پژوهش به دنبال مطالعه برخی از متغیرهای تأثیرگذار در این زمینه است. یکی از مهم ترین متغیرها برنامه آموزشی و میزان زمان یا نیمسال هایی است که دانشجویان در دانشگاه حضور دارند. در فرضیه اول این موضوع آزمون شد و

۲۳۲ ❖ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۵

نتایج نشان داد از این بعد تفاوت معناداری بین هویت ملی دانشجویان وجود دارد. البته این تفاوت فقط بین ورودی‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ معنادار بود به طوری که میانگین ورودی‌های ۱۳۸۹ بزرگ‌تر از میانگین ورودی‌های ۱۳۹۰ بود و در سایر موارد تفاوت معناداری بین میانگین دانشجویان مشاهده نشد. لازم به ذکر است که دانشجویان ورودی ۸۹ تا ۹۱ به ترتیب دانشجویان ترم ۶، ۴ و ۲ محسوب می‌شوند.

نتایج به دست آمده که نشانگر تقویت هویت ملی در طول سال‌های تحصیل است با نتایج پژوهش‌های مهدوی و پیلتن (۱۳۸۸)، علیزاده اقدم، شیری و اجاقلو (۱۳۸۹)، کلاندینین و کاتلی (۲۰۰۰)، وینگهونگ (۲۰۰۲)، بوردن و کارست (۱۹۹۸)، کیاکجوری (۱۳۸۴)، رضاییکلانتری، حسن زاده و موسوی جعفر کلایی (۱۳۹۰) و نوروزی، جنت فریدونی و مشاکلاهی (۱۳۹۳) هماهنگ و با نتایج پژوهش‌های رحیمی نژاد و منصور (۱۳۸۰)، طالبی (۱۳۸۱)، اپنهایم و برت (۲۰۱۱)، فورست و برت (۲۰۰۱)، میهو و برت (۲۰۰۵)، مانوک (۲۰۰۱)، دیکسون (۲۰۰۲)، تسونگ (۲۰۰۶) و سهل آبادی (۲۰۰۲) هماهنگ است. در توضیح می‌توان گفت که تحصیلات دانشگاهی تحت تأثیر متغیرهای بی‌شماری است که شناخت و مطالعه تأثیر آن‌ها با محدودیت‌های فراوانی روبروست. بر این اساس در پژوهش‌های مختلف با توجه به جامعه پژوهش، نتایج متفاوت و گاه متناقضی به دست آمده است. شرایط و ویژگی‌های مختلف دانشگاه در حوزه‌های علمی، آموزشی، مدیریتی، فرهنگی و رفاهی ممکن است موجب تقویت، ایستایی یا تضعیف هویت ملی شود. به هر حال در این پژوهش مشاهده می‌شود که حضور بیشتر دانشجو در دانشگاه و استفاده از برنامه‌های آموزشی و درسی، فرهنگی و فوق برنامه موجب تقویت هویت ملی آن‌ها می‌شود.

یکی از عوامل دیگری که ممکن است بر هویت ملی دانشجویان تأثیر داشته باشد رشته تحصیلی و مواد و محتوای آموزشی است که دانشجویان هر رشته در طول تحصیل مطالعه می‌کنند. از آن جا که بررسی رشته‌ها با توجه به کثرت آن‌ها امکان پذیر نبود دانشجویان با توجه به دانشکده‌ای که در آن تحصیل می‌کردند مقایسه شدند. نتیجه آزمون فرضیه دوم که به این موضوع اختصاص داشت نشان داد که هیچ تفاوت معناداری بین میانگین هویت ملی دانشجویان دانشکده‌های مختلف وجود ندارد. این نتیجه با یافته‌های پژوهش رضایی، منصوری بککی و عابدینی بلترک (۱۳۹۰) هماهنگ است که نشان داد بین هویت ملی دانشجویان رشته‌ها و دانشکده‌های مختلف تفاوت معناداری وجود ندارد. محققان در ادامه می‌افزایند که جو دانشگاه عامل اصلیتقویتوتضعیفهویتملیدانشجویان است. در همین زمینه پژوهش مهدوی و پیلتن (۱۳۸۸) نشان داد که هر چه میزان تعاملات عاطفی و دوجانبه بین اولیای مدرسه و دانش آموزان بیشتر

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ... ♦ ۲۳۳

شود، هویت ملی تقویت می‌گردد. پژوهش‌های کلان‌دینینوکاتلی (۲۰۰۰)، رضایی کلاتری، حسن زاده و موسوی جعفر کلایی (۱۳۹۰)، نوروزی، جنت فریادونی و مشاکلاهی (۱۳۹۳) و کیا کجوری (۱۳۸۴) نیز نشانگر آن است که محیط فرهنگی و اجتماعی فضاهای آموزشی، تعامل دانشجویان با یکدیگر، تعامل دانشجویان با استادان و وجود تشکل‌های دانشجویی بیشترین تأثیر را بر هویت ملی دانشجویان دارند و رشته‌ها یا برنامه‌های درسی نسبت به آن‌ها در درجات بعدی اهمیت قرار دارند. در مقابل پژوهش بوردن و کارست (۱۹۹۸) نشان داد که ساختار برنامه درسی تأثیرات ژرف و عمیقی بر هویت ملی دانشجویان می‌گذارد.

در فرضیه‌های سوم، چهارم و پنجم به ترتیب هویت ملی دانشجویان با توجه به وضعیت سکونت (بومی یا غیر بومی بودن)، وضعیت تأهل و سن (کمتر یا بیشتر از ۲۰ سال) آن‌ها مورد آزمون قرار گرفت. نتایج نشان داد که از این ابعاد بین هویت ملی دانشجویان تفاوت معناداری وجود ندارد. در تبیین این نتایج همان طوری که قبلاً گفته شد محیط فرهنگی و اجتماعی فضاهای آموزشی، تعامل دانشجویان با یکدیگر، تعامل دانشجویان با استادان و وجود تشکل‌های دانشجویی بیشترین تأثیر را بر هویت ملی دانشجویان دارند و این عوامل تأثیر قابل توجهی ندارند.

در مجموع نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که دانشگاه با تمام مؤلفه‌ها و متغیرهایش تأثیر قابل توجهی بر هویت ملی دانشجویان می‌گذارد و بین هویت ملی دانشجویان با توجه به سال‌هایی که در دانشگاه پذیرفته شده‌اند تفاوت معناداری ایجاد می‌کند به نحوی که آن‌هایی که بیشتر حضور داشته‌اند از تعلق و هویت ملی سطح بالاتری برخوردارند. متغیرهای دیگری مانند رشته تحصیلی یا دانشکده محل تحصیل، بومی یا غیر بومی بودن، وضعیت تأهل و سن تفاوت معناداری بین هویت ملی دانشجویان ایجاد نمی‌کند.

ه) پیشنهادها و محدودیت‌ها

بر اساس نتایج پژوهش حاضر و با توجه به وضعیت نوجوانان و جوانان از بعد فرهنگی به ویژه در دانشگاه‌ها بحران‌هایی چون احساس ناامیدی، از خود بیگانگی فرهنگی، بحران هویت و امید بستن به قدرت‌های بیگان‌ه فرهنگ مهاجرت به کشورهای دیگر در بین دانشجویان مشاهده می‌شود، برنامه ریزان و مسئولان دانشگاه باید بیش از پیش به موضوع مهم هویت ملی دانشجویان که آینده سازان جامعه می‌باشند توجه و اهتمام ورزند. در این زمینه نتیجه این پژوهش و پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که هویت ملی متغیری پیچیده و تحت تأثیر عامل‌های بسیاری است و فقط تحت تأثیر کیفیت آموزش یا برنامه‌های درسی نیست بلکه حضور کیفی و چند جانبه دانشجو در دانشگاه موجب تقویت و تحکیم آن می‌شود. بنابراین پیشنهاد می‌شود تمام معاونت‌ها و واحدهای تابعه آن‌ها در محیط دانشگاهی باید اهتمام و توجه جدی به این مهم داشته باشند. توجه به تعامل دانشجویان با اساتید و دانشجویان دیگر، گسترش روش‌های آموزشی

۲۳۴ ❖ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۵

یادگیرنده محور در کلاس‌های درس، استفاده از اساتید در برنامه‌های فرهنگی و استفاده از آن‌ها با توجه به تخصص‌شان در مراکز راهنمایی و مشاوره دانشجویی، گسترش و توجه بیشتر به انجمن‌های علمی، فعالیت‌های فرهنگی، ورزشی و هنری و سایر زمینه‌ها از جمله تدابیری است که به طور مستقیم یا غیر مستقیم موجب تقویت تعلق ملی در دانشجویان می‌گردد.

- در انجام این پژوهش برخی از محدودیت‌ها قابل توجه است از جمله این که جامعه آماری این پژوهش منحصرأ شامل دانشجویان دختر بود و دیگر این که در دانشگاه قم دانشجویان دختر و پسر کاملاً جداگانه تحصیل می‌کنند که در تعمیم نتایج باید به این جهات توجه داشت. در پایان از تمامی دانشجویانی که پرسشنامه را تکمیل کردند سپاسگزاری می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- احدی، حسن و جمهری، فرهاد (۱۳۸۵). روان‌شناسی رشد نوجوانی و بزرگسالی (جوانی، میانسالی، پیری). تهران: پردیس.
- احمدلو، حبیب و افروغ، عماد (۱۳۸۱). رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز. فصلنامه مطالعات ملی، سال چهارم، شماره ۱۳، ۱۰۹-۱۴۳.
- ایمان، محمد تقی و روحانی، علی (۱۳۹۲). هویت اسلامی و هویت‌های رقیب (هویت جهانی، ملی و قومی) مطالعه‌موردی: دانشجویان دانشگاه شیراز. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۶(۱)، ۱۲۷-۱۴۸.
- آخوندی، محمد باقر (۱۳۷۷). بررسی هویت ملی و مذهبی جوانان مشهدی و تأثیر روابط اجتماعی بر آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.
- جمشیدی کوهساری، محبوبه و میرشاه جعفری، سیدابراهیم (۱۳۸۷). جهانی شدن و هویت ملی در برنامه درسی. مجموعه مقالات همایش هشتم انجمن مطالعات برنامه درسی. بایلسر: دانشگاه مازندران، ص ۵۱۶-۵۳۰.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹). تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه. فصلنامه مطالعات ملی، ۲(۵)، ۱۹۳-۲۲۸.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی هویت ایرانی، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ کاویانی راد، مراد؛ کریمی پور، یداله و طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۵). تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران). فصلنامه ژئوپلیتیک، ۲(۳ و ۴)، ۱-۲۱.
- حبیبی، اکرم؛ فتحی آذر، اسکندر؛ محمدبخش، بهمن (۱۳۸۹). جهانی شدن و هویت‌های محلی و جهانی دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه تبریز). فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۳(۲)، ۱۰۱-۱۲۱.
- حقیقتیان، منصور؛ غضنفری، احمد؛ تکه اکبرآبادی، پروانه (۱۳۹۰). هویت ملی و برخی عوامل مؤثر بر آن در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه اصفهان. ۲۲ جامعه‌شناسی کاربردی، (۴۱)، ۷۱-۸۲.
- دهشیری، غلامرضا (۱۳۸۷). بررسی رابطه دینداری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهر یزد. دانشگاه علامه طباطبایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- ربانی‌علی، ربانی خوراسگانی رسول، حسنی محمدرضا (۱۳۸۸). رسانه‌های جمعی و هویت ملی مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه اصفهان. نشریه پژوهش‌های ارتباطی (پژوهش و سنجش)، ۱۶(۲)، ۶۵-۹۳.
- ربانی، علی؛ ربانی، رسول؛ حسنی، محمدرضا (۱۳۸۸). رسانه‌های جمعی و هویت ملی. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲(۹۴)، ۵۸-۶۵.

۲۳۶ ❖ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۵

- رحیمی نژاد، عباس و منصور، محمود (۱۳۸۰). بررسی تحولی هویت و رابطه آن با حرمت خود و حالت اضطراب در دانشجویان دوره کارشناسی. فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ۴۶-۴۷ (۱۵۸-۱۵۹)، ۴۴۷-۵۰۰.
- رزازی فر، افسر (۱۳۷۹). الگوی جامعه شناختی هویت ملی در ایران. فصلنامه مطالعات ملی، ۵ (۲)، ۱۳۳-۱۰۱.
- رضایی، احمد؛ منصوری بککی، سیروس و عابدینی بلترک، میمنت (۱۳۹۰). جایگاه برنامه های درسی دانشگاهی در تقویت هویت ملی دانشجویان. فصلنامه مطالعات ملی، ۴۵ (۳)، ۷۲-۵۳.
- رضایی کلانتری، مرضیه؛ حسن زاده، رمضان و موسوی جعفر کلایی، سیدمحسن (۱۳۹۰). تأثیر مؤلفه های آموزش و پرورش در شکل گیری هویت ملی دانش آموزان. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، ۵ (۳)، ۶۶-۵۱.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۱). موانع رشد علمی ایران و راه حل های آن. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- شریفی، شکرکن، احدی و مظاهری (۱۳۸۸). بررسی رابطه هویت های دینی و ملی با سلامت روانی دانشجویان. فصلنامه یافته های نو در روان شناسی، ۳ (۱۱)، ص ۱۲۵-۱۴۲.
- شفیع آبادی، عبدالله (۱۳۹۰). فنون و روش های مشاوره. تهران: چهر.
- شکیبایان، طناز (۱۳۸۲). بررسی و تجزیه و تحلیل کتب دوره ابتدایی در شکل دهی هویت ملی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری.
- شیخاوندی، داور (۱۳۸۰). تکوین و تنفیذ هویت ایرانی، تهران: انتشارات بازشناسی اسلام و ایران.
- صالحی امیری، رضا؛ نوبخت حقیقی، محمدباقر و ذره پرست ملک زاده، طاهره (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقای هویت ملی دانشجویان (مطالعه موردی دانشجویان مدیریت امور فرهنگی دانشگاه جامع علمی- کاربردی رشت). فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۱ (۳)، ۹۷-۱۱۶.
- صالحی عمران، ابراهیم (۱۳۸۶). بررسی میزان توجه به مؤلفه های هویت ملی در کتاب های درسی. فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۲۹، ۶۳-۸۴.
- طالبی، سکینه (۱۳۸۱). تحول هویت ملی دانش آموزان دختر دوره های تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- علی زاده اقدم، محمدباقر؛ شیری، محمد و اوچاقلو، سجاد (۱۳۸۹). نقش آموزش در ارتقاء شاخص های هویت ملی؛ (بررسی موردی دانش آموزان شهر زنجان). مطالعات فرهنگی ایران، ۳ (۹)، ۱۸۱-۲۰۶.
- غضنفری، احمد؛ آزاد، حسین؛ برجعلی، احمد؛ دلاور، علی (۱۳۸۲). بررسی تأثیر هویت و راهبردهای مقابله ای بر سلامت روانی دانش آموزان دبیرستانی و پیش دانشگاهی شهر اصفهان. دانشگاه علامه طباطبائی، پایان نامه دکتری.
- فاضلی، نعمت الله (۱۳۸۲). بررسی تطبیقی فرهنگ دانشگاهی ایران و بریتانیا. فصلنامه انسان شناسی، ۱ (۳)، ۹۳-۱۳۲.

تأثیر تحصیلات دانشگاهی در دوره کارشناسی بر هویت ... ♦ ۲۳۷

- فرتوک زاده، حمیدرضا و اشرفی، حسن (۱۳۸۸). مدل سازی دینامیکی پدیده مهاجرت نخبگان و نقش نظام آموزش عالی در آن. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۵۰، ۱۶۹-۱۳۹.
- قادرزاده، امید (۱۳۹۳). آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی (مطالعه پیمایشی دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بانه). فصلنامه مطالعات ملی، ۳ (۵۹) ۴۷-۶۵.
- قانع‌ی راد، محمد امین (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی رشد و افول علم در ایران. تهران: نشر مدینه.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۵). عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ و قدرت هویت (مترجم: حسن چاوشیان). تهران: طرح نو.
- کیا کجوری، سعید (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر در هویت ملی و هویت قومی دانشجویان دانشگاه پیام نور شیراز. نشریه پیک نور، ۱۷، ۹۷-۱۱۰.
- کمالی کارسالاری، نعمت‌اله (۱۳۸۶). تحلیل محتوی مؤلفه‌های هویت ملی در کتب دوره راهنمایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱). جهانی شدن، فرهنگ و هویت. تهران: نی.
- لطف آبادی، حسین (۱۳۸۲). ساخت مقیاس سنجش هویت نوجوانان و جوانان ایرانی. تهران: سازمان ملی جوانان.
- لقمان نیا، مهدی (۱۳۸۹). جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۳ (۲)، ۲۵-۴۶.
- محسنی، نیک چهره (۱۳۸۳). نظریه‌ها در روانشناسی رشد. تهران: پردیس.
- محمدبخش، بهمن؛ حبیبی، اکرمو قریشی، فردین (۱۳۹۰). جهانی شدن و هویت ملی دانشجویان دانشگاه تبریز. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۱ (۴۳) ۷-۳۴.
- مهدوی، محمد صادق و پیلتن، فخرالسادات (۱۳۸۸). بررسی جامعه‌شناختی نقش مدارس در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان (مطالعه موردی دانش‌آموزان سال سوم و پیش‌دانشگاهی شهر شیراز). فصلنامه مطالعات ملی، ۱۰ (۴۰) ۸۹-۱۱۶.
- مهram، بهروز؛ ساکتی، پرویز و لطف آبادی، حسین (۱۳۸۴). بررسی تحولات نگرشی و هویتی در دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد. فصلنامه مطالعات تربیتی و روانشناسی، ۱ (۶)، ۸۰-۶۵.
- مهram، بهروز؛ ساکتی، پرویز؛ مسعودی، اکبر و مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۵). نقش مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در هویت علمی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی مشهد). مجله مطالعات برنامه درسی، ۱ (۳)، ۳-۲۹.
- نوروزی، رضاعلی؛ جنت فریدونی، طیبه و مشاکلاهی، مریم (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه. مجله پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۱ (۴۲) ۱۱۰-۱۲۱.

- Ahadi, H., Jomehri, F. (2006). **Developmental Psychology adolescence, adulthood (early, middle, Late)**. Tehran: pardis.
- Ahmadloo, H., Afrough, E. (2002). **The relationship between national identity and ethnic identity among the youth in Tabriz**. *Journal of National Studies*, 4(13), 109-143.
- Akhondi, M.B. (1998). **Evaluation of national and religious identity of Mashhad youth and the effect of social relationships on them**. University of Mashhad: Master Thesis.
- Alizadeh Aghdam, M.B., Shiri, M., Ojaghlu, S. (1389). **The role of education in the promotion of national identity (case study of students in Zanjan)**. *Cultural studies*, 3 (9), 181-206.
- Barrett, M. (2007); **Childre's Knowledge, Belifs and Feelings about Nations and National Group**, Hove: Psychology Press.
- Burke, P. (2004); **"Identities and Social Structure"**, *Social Psychology Quarterly*, 67, PP5-15.
- Castells, M. (2006). **Information period: economy, society and culture and identity power** (Translated by: Hassan Chavoshian). Tehran: TarheNo.
- Chumakov, Yuri.A. (2003). **Religion and the Russian Orthodox church as factors of national identity**. Reconstruction in postcommunist Russia, Australia, Sidney, The university of north Dame.
- Clandinin D.J. and Connelly, F.M. (2000); **Narrative Inquiry: Experience and Story in Qualitative Research**, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Dehshiri, G. (1387). **The relationship of religion and identity crisis among high school students in Yazd**. Allameh Tabatabai University: Master's thesis.
- Dixon, A. (2002); **Social Identity Theory and the Development of National Identity in British Adolescents**, BSC dissertation, University of Surrey.
- Edensor, T. (2002), **National Identity, Popular Culture and Everyday Life**, Oxford: Berg.
- Erikson, E.H. (1980). **Autobiographic notes on the Identity crisis deadfalls**. London and New York: Routledge. 590-730.
- Evidence", **Personality and Social Psychology Bulletin**, 22, PP 635-642.
- Fartookzadeh, H. Ashrafi, H. (2009). **Dynamic modeling brain drain phenomenon and the role of higher education**. *Journal of Research and Planning in Higher Education*, 50, 169-139.
- Fazli, N. (2003). **A comparative study of the academic culture of Iran and Britain**. *Anthropology*, 1 (3), 93-132.
- Forrest, L., Barrett, M. (2001); **English Adolescents Sense of National Identity**. *The European journal of Developmental Psychology*, 8 (1), 25-41.
- Ghaderzadeh, O. (2014). **Education and religious and national identity (survey of high school students in Baneh)**. *Journal of National studies*, 3 (59) 47-65.
- Ghaneirad, M.A. (2000). **Sociology of Growth and decline of science in Iran**. Tehran: Madine.

- Ghazanfari, A., Azad, H., Borjali, A., Delaware, A. (2003). **Effects of identity and coping strategies on the mental health of high school and college students in Esfahan.**AllamehTabatabai University: Ph.D. thesis.
- Glaser, W. (1978); **The Brain Drain: Emigration and Return.** Pergamon Press, Oxford, UK.
- Golmohammadi, A. (2002). **Globalization, culture and identity.** Tehran: Nay.
- Gurdem, B. B & Karseth (1998); **Norwegian National Identity in Recent Curriculum Document, Annual Meeting of the American Educational Research, San diago.**
- Hafeznia, M.R., Kavianirad, M., Karimipour, Y., and Taherkhani, M. (2006). **The impact of globalization on national identity (case study university students in Tehran).***Journal of Geopolitics*, 2 (3 and 4), 1-21.
- Haghigatian, M., Ghazanfari, A., Takeakbrabady, P. (2011). **National identity and associated factors among high school students in Isfahan.***Journal of Applied Sociology*, 22 (41), 71-82.
- Hagiani, E. (2000). **Sociological analysis of national identity in Iran and a few hypotheses.***Journal of National studies*, 2 (5), 193-228.
- Hagiani, E. (2009), **sociology Iranian identity**, Tehran: Center for Strategic Research.
- Hobbi, A., Fathiazar, A., Muhammadbakhsh, B. (2010). **Globalization and local and global identities** (Case Study: University of Tabriz). *Journal of Cultural Research*, 3 (2), 101-121.
- Iman, M. T., Rohani, A. (2012). **Islamic identity and competitor identities (the global, national, ethnic), case study: Shiraz University.** *Journal of Cultural Research*, 6 (1), 127-148.
- JamshidiKohsari, M., Mirshahgafari, S.E. (2008). **Globalization and national identity in the curriculum.** *Proceedings of the Eighth Congress of the Association of Curriculum Studies.* Babolsar, University of Mazandaran, p516- 530.
- KamaliKarsalary, N. (2007). **Content analysis components of national identity in guidance school books.** University of Mazandaran: MA Thesis.
- Kyakejory, S. (2007). **Factors affecting the national identity and ethnic identity PNU students of Shiraz.***Journal of Peak Noor*, 17, 97-110.
- Loghmannia, M. (1389). **Statuse of National Identity in the system of education.** *Journal of cultureal Research*, 3 (2), 25-46.
- Lotfabadi, H. (2003). **Manufacturing scale identity Iranian adolescents and young adults.** Tehran: National Youth Organization.
- Maehr, S. & Barrett, M. (2005); **German pupils'sense of National Identity and Knowledge of National Symbols, Unpublished paper**, Department of Psychology, university of surrey. [from <http://www.psy.surrey.ac.uk/staff/mbarrett.htm>].

- Mahdavi, M.S., Piltan, F. (2009). Sociological Study of the role of schools in shaping the national identity of students (Case study: third year of high school and pre-university students in Shiraz). *Journal of National studies*, 10 (40), 89-116.
- Mahram, B., Saketi, P., Lotfabadi, H. (2005). **Students attitude and identity development in Ferdowsi University of Mashhad**. *Journal of Educational and Psychological Studies*, 1 (6), 80-65.
- Mahram, B., Saketi, P., Masoudi, A., Mehrmohammadi, M. (2006). **Role of hidden curriculum in students scientific identity** (Case Study: Ferdowsi University of Mashhad). *Journal of Curriculum Studies*, 1 (3), 3-29.
- Manouka, A. (2001); **Self-concept and Ethnic Identity of Albanian Children who have Emigrated in Greece**, MSc dissertation, University of Surrey.
- Marcia, J.E.(1980). **Identity in adolescence**. In *Journal of adolescent, hand book of adolescent psychology*. New York: Wiley, pp. 159- 186-502.
- Martines, R.& Dukes, R.(1997). **The effects of ethnic identity, ethnicity, and gender on Adolescent well-being**, *Journal of youth and Adolescent*, 26,(5), 503- 516.
- Mohammad Bakhsh, B., Hobbi, A., Qureshi, F. (2011). **Globalization and national identity of Tabriz University students**. *Journal of Social Welfare*, 11 (43), 7-34.
- Mohseni, N. (2004). **Theories in developmental psychology**. Tehran: Pardis.
- **Motivations and National Historical Icons, from**. <http://www.psy.surrey.ac.uk/staff/mbarrett.Htm>.
- Norouzi, R.A., JannatFereidooni, T., Mashaklayeh, M. (2014). **The Relationship between the components of hidden curriculum and high school students national identity**. *Journal of Research in Curriculum* , 11 (42), 110-121.
- Oppenheimer, L. & Barrett, M. (Eds.) (2011). **National Identity and Ingroup-Outgroup Attitudes in Children: The Role of Socio-Historical Settings**. *Special Issue of the European Journal of Developmental Psychology*, 8 (1), 5-24.
- Phiney, J.S.(1990) **Ethnic identity in adolescents and adults: Review of Research-Psychological Bulletin-** Vol.108, No.3, 499-514
- Rabbani, A., Rabbani, R., Hassani, M.R. (1388). **Mass media and national identity**. *Journal of Communication Research*, 2 (94) 58-65.
- Rabbani, A., Rabbanikhorasgani, R., Hassani, M.R. (2009). **Mass Media and National Identity: A Case Study of Esfahan University Students**. *Journal of Communication Studies (research and evaluation)*, 16 (2), 65-93.
- Rafipour, F. (2002). **Iran's scientific development barriers and solutions**. Tehran: SherkatSahamiEnteshar.

- RahimiNejad, A., Mansoor, M. (2001). **To examine the development of identity and its relationship with self-esteem and anxiety among Undergraduate Students.** *Journal of Literature and Human Sciences Faculty, Tehran University*, 46-47 (158-159), 447-500.
- Razzazifar, A. (2000). **Sociological model of national identity in Iran.** *Journal of National studies*, 5 (2), 133-101.
- Rezaei, A., Mansouribakky, S., Abedinibaltork, M. (2011). **The status of academic curriculum in strengthening students national identity.** *Journal of National Studies*, 45, 53-72.
- RezaeiKalantary, M., Hassanzadeh, R., MousaviJafarkolaei, S.M. (2012). **The effect of the education components in the formation of national identity of students.** *Journal of Educational Leadership and Management*, 5 (3), 51-66.
- Sahlabadi, M. (2002); **The Stength of National Identity Iranian Adolescents**, BSC dissertation, University of Surrey.
- SalehiAmiri, R., NobakhtHaghighi, M., ZarrehparastMalekzadeh, T. (2014). **Factors contributing to the enhancement of national identity (Case Study: Students' Cultural Management, University of Applied Science, Rasht).** *Journal of social cultural strategy*, 11 (3), 116-97.
- SalehiOmran, E. (2009). **Evaluation of textbooks due to the component of national identity.** *Journal of National studies*, 29, 63-84.
- Shafiabadi, A. (1390). **Counseling techniques and methods.** Tehran: Chehr.
- Shakibaeian, T. (2003). **Investigation and analysis of primary school textbooks in shaping national identity.** Sari Islamic Azad University: MSc thesis.
- Sharifi, Shokrkon, Ahadi&Mazaheri (2009). **Examine the relationship between religious and national identity and students mental health.** *Journal of New findings in psychology*, 3 (11), 125-142.
- Shykhavndy, D. (2001). **The development and implementation of Iranian identity.** Tehran: the recognition of Islam and Iran.
- Skevington, S., and Baker, D. (1989); **The Social Identity of Women**, Sage, London.
- Smith, E. R., Henry, S. (1996); **"An Ingroup Becomes Part of the Self: Response Time**
- Talebi, S. (2002). **National identity development in girl students of elementary and secondary schools in Tehran.** TarbiatModarres University: MA thesis.
- Tseung, C. Ng. (2006); **"Adolescents Identification with the National Group"**, *Psychology& Developing Societies*, 18 (1), 59-76.
- Waterman, A. S. (1988). **Identity Development from adolescence adulthood: an extension of theory review of research,** *Development psychology*, 18, 341- 358.

- Wing-hung, Ch (2002); "National Education and Cultivation of Students' National Identity in Hong Kong: Prospects and Challenges", *Education and Manpower Bureau*, Hong Kong, People's Republic of China press.
- Wyn, J., White, R. (1997). *Rrthinking youth*. London: Sage.

